

Over 'Pillulae in Omnes Morbos' en kwakzalverij, gevaarlijker dan cholera

Drs .A.L. Ternee

Thomas Wakley (1795-1862) was een jong medicus uit Middlesex, die behalve surgeon ook lijkschouwer, journalist en parlementslid was. Hij startte in 1823 de uitgave van een medisch tijdschrift waarin hij de casuïstiek ging publiceren die werd gepresenteerd in de ziekenhuizen en de medische genootschappen van zijn tijd. Hij doopte het blad *The Lancet* en dit blad zou onder zijn leiding decennia lang fulmineren tegen de kwakzalverij in al zijn gestalten.

Wakley was een begiftigd publicist en nam nimmer een blad voor de mond. Lezers van de hedendaagse *Lancet*, inmiddels het oudste medisch tijdschrift ter wereld, zullen zich dat niet gemakkelijk kunnen voorstellen, maar het blad speelde in die jaren een centrale rol in de strijd tegen de florierende kwakzalverij en het taalgebruik was daarbij verre van parlementair. Dat was ook wel nodig want hoewel veel historici - zeker in Engeland - de achttiende eeuw als 'the golden age of quackery' beschouwden, de situatie was in de eerste decennia van de negentiende eeuw waarschijnlijk nog ernstiger. Het verzet van medici tegen de kwakzalverij nam al aan het eind van de achttiende eeuw een aanvang, waarbij zowel individuele kwakzalvers als verkopers van geheime medicijnen het doelwit vormden. De critici moesten daarbij wel toegeven dat de kwakzalverij ook steun kreeg en zelfs werd beoefend binnen de kring van de beroepsgroep zelf: een oligarchie van hoog aangeschreven artsen en chirurgen verwierf zich daarmee een aanzienlijk inkomen. De reformers schoren deze twee vormen van kwakzalverij - die van de ongeletterde vaak reizende kwakzalvers, operators en medicijnverkopers en die van de elite-medici - over één kam en betitelden beiden als 'quackery'.

De campagne tegen de kwakzalverij (of de 'Augean stables of quackery') werd vanaf 1820 geleid door Wakley en hij was niet zachtzinnig: de Society of Apothecaries werd door hem 'Old Ladies', 'Hags' en ook wel 'Rhubarb Hall' genoemd, terwijl de Corporation of Surgeons in

zijn kolommen als de 'Bats' werd betiteld. De College of Physicians was in zijn ogen niet minder 'vile' dan die van de apothekers.

In zijn strijd tegen het 'satanic system of quackery' was hem geen moeite te veel: hij publiceerde vanuit zijn praktijk als lijkschouwer talrijke gevallen van sterfte onder mensen die tevoren geheimmiddelen ('proprietary medicines', 'nostrums' of 'patent medicines' genoemd) - volgens hem de 'the cause of death to hundreds of their fellow creatures' - hadden ingenomen. In de eerste jaargangen verschenen in de *Lancet* ook talrijke artikelen waarin de bestanddelen van de geheimmiddelen werden onthuld: Spilsbury's Antiscorbutic Drops bestonden slechts uit antimoon, Dalby's Carnitative bevatte voornamelijk opium, Daffy's Elixir werd gemaakt van senna, Speediman's Pills waren niets anders dan aloë, enzovoorts. In het gunstigste geval waren de claims over de aangeprezen werking 'wildly excessive'. Hij moedigde ook vakbroeders aan om gevallen van kwakzalverij uit verder weg gelegen gedeelten van het koninkrijk te melden en dat geschiedde op grote schaal. Een zekere Edward Melville schreef dat een zeker 'Specific Extract', verkocht als onfeilbaar middel tegen gonorrhoe, was samengesteld uit copaiba and opium, en daarom volledig waardeloos. Een 'surgeon apothecary' uit Newcastle, die dolgraag de 'quackery in Northumberland' aan de kaak wilde stellen, waar het kwaad alsmar in ernst toenam, benoemde de illegale ledenzetters - volgens hem 'illiterate fungi' - tot het grootste gevaar voor de volksgezondheid.

Een ander auteur waarschuwde voor de onwetendheid van de kwakzalvers in Halifax, meer speciaal voor de zich 'Dr Smith' noemende kwak, die pretendeerde een reguliere opleiding te hebben genoten.

Deze schrijver schreef het kwaad toe aan de publieke goedgelovigheid - 'ignorance is the root of the evil' - veronderstellend dat 'until people are more enlightened, and education is more general, legal measures to put down the evils and abuses are comparatively inefficacious'. Bloedstollende casuïstiek met dodelijke afloop verscheen over 'Baron Spolasco', die actief was rond Swansea en over een zekere 'Wiltshire worm empiric, the self-styled 'Doctor Reynolds Fowler'. Deze laatste was een indrukwekkende man met enorme bakkenbaarden, die waar hij zich ook vestigde meteen een enorme toeloop van patiënten trok, waarbij hij 'scores of his credulous followers disposed of their cash, if not their worms, in most copious streams'.

Deze kwakzalvers vormden echter slechts 'klein bier' vergeleken met 'elite-medici' als bijvoorbeeld John St John Long, die praktiseerde op 41 Harley Street en beweerde de tering te kunnen genezen met blaartrekkende pleisters: deze werd door Wakley en zijn medewerkers zeer scherp aangevallen.

Ook meer sceptische schrijvers, vaak vertegenwoordigers van lokale medische gezelschappen, kwamen aan het woord en hoewel fel gekant tegen het kwaad van het 'medisch empirisme' bleven zij twijfel houden over het succes van Wakley's inspanningen. Groot probleem was enerzijds de goedgelovigheid van de leek. Ene Dr Cowan sprak van hoe 'this credulity was a defect peculiar to human nature itself' en meende dat 'the mass of every nation will be found an easy prey to medical charlatanry'. Zelfs van meer scholing verwachtte hij weinig want nu meer mensen konden lezen was veel kwakzalverij terug te vinden in 'do-it-yourself health books'. Wakley hield lezingen en mobiliseerde niet-gecorrumpeerde medische genootschappen voor zijn strijd. Want een minstens even grote handicap in de strijd als de goedgelovigheid van het publiek werd gevormd door de corrupte en/of onverschillige medische genootschappen. Behalve van wetswijziging ten gunste van de regulier opgeleide artsen moest er ook een einde komen aan de 'culpable indifference of the chartered bodies'.

In de jaren 1830 begon Wakley met het oprichten van een 'ANTI-MEDICAL QUACKERY SOCIETY', wier primaire taak het zou moeten zijn het publiek op te voeden, en door bewerking van het parlement, te komen tot de 'total suppression of the sale of stamped, patent, and se-

cret medicines'. Dan zouden de dagen geteld zijn van geheimmiddelen als Morison's Vegetable Pills en niet minder die van Macleod's Bread Pills (die overigens geen brood bevatten) nota bene verkocht door een van de artsen in het Londense St George's Hospital. Wakley bleef beklemtonen dat de kwakzalverij nimmer zou kunnen worden uitgeroeid als niet de medische beroepsgroep zich revitaliseerde en een krachtige aanval moest derhalve worden uitgevoerd op de 'ranks of the regulars' - for there was corruption in 'our Colleges and Companies' - en de geneeskunde had te lang vertoefd in een 'frightful system of quackery which has been invented and sanctioned by our medical colleges'. Oligarchie, corruptie en nepotisme: dat alles moest drastisch worden aangepakt.

Ook ene H.H. nam deel aan het debat in de *Lancet* en hij noemde zich een fel tegenstander van kwakzalverij en zeer toegewijd aan de volksgezondheid. Toch zou de politieke doelstelling van het onwettig maken van de kwakzalverij ondoordacht zijn omdat alleen het definiëren van waar kwakzalverij begint onmogelijk zou zijn: 'Hoe kan een AntiQuackery Society dan ook maar iets goeds doen?'. Hert verbaasde hem niets dat alle pogingen om de kwakzalverij uit te roeien totnogtoe mislukt waren. Natuurlijk kon je de kwakzalvers in diskrediet brengen, hoewel ook dat revolutionaire veranderingen in wetgeving en publieke opinie zou vereisen, maar 'the educated and highest class of persons in this country are decidedly the greatest patrons of quackery, and therefore it is that our College never dare to attempt to prosecute the regular Charlatan.' Stel je eens voor zo suggereerde H. H., hoe het hof zou reageren als wij die Duitse Homeopaat naar de gevangenis zouden sturen, die onze gracieuze koningin Adelaide een miljoenste deel van een grein van enige onbeschrijfbaar substantie had toegediend.' Volgens H.H. was wetgeving een bijkomstigheid en kon er meer verwacht worden van een goed opgeleide, eerbiedwaardige medische beroepsgroep, gesteund door het parlement, waarna het publiek zelf maar zou moeten kiezen waar zijn hun hulp wensten te halen.

Wakely was het hiermee niet eens en bleef zijn fiolen van toorn uitstorten over de kwakzalverij, die 'hydra', die 'pest' of ook wel die 'nefarious trade' en dat 'heartless and dangerous piece of deception'. Henry Savage donderpreekte dat als de kwakzalverij nu maar eens goed konden worden getoond dan zouden 'the scales would fall from the eyes of the public, now so deluded and quack-ridden; with one voice its

suppression would be demanded and the monstrous abomination would cease to exist.' There was no doubt about the doctors' duty: 'the duty of thus guarding the public against quackery is incumbent on every individual member of the medical profession'. Toch bleef de beroepsgroep zelf de grootste schuldige: hoewel kwakzalverij diametraal in strijd is met het belang van de medische beroepsgroep bleven de meeste artsen 'apathetically indifferent'. Dat artsen in hoge posities zich schuldig maakten speelde daarbij zeker een voorname rol. Zo hadden twee topmedici, de aan Guy's Hospital verbonden chirurg Barnsby Cooper en zijn collega Mr Green, zich in de *Globe* gunstig uitgelaten over de werking van een door Franks aangeprezen geheimmiddel. Het London College ondernam niets tegen deze leden die, aldus de *Lancet*, 'zeker hun artseneed schondden'. Korte tijd later maakte de nestor van de vroeg-Victoriaanse obstetrici, Charles Locock, zich schuldig aan hetzelfde vergrijp. Hij zou zich verdedigen door te stellen dat men in feite zijn vaders naam had gebruikt. Een enkel maal liet de *Lancet* in deze campagne zijn zware toon achterwege en werd het wapen van de humor gehanteerd. In de jaargang van 1825 werd het punt gemaakt via een lied:

'Sound Chirurgical Knowledge

Away with allyour stethoscopes,
 your stomach-pumps and tractors;
 Away ye little mountebanks, make room
 for greater actors!
 Here comes Sir Astley Cooper,
 Bart, Bill Buzzard, and Old Luddy,
 With bellies big, and purses deep,
 and brains cold, soft and muddy,
 With seven other learned pigs from London's
 Royal College,
 Who come to tell us when and where to
 purchase good 'sound knowledge';
 To show how learning, like the itch,
 prefers a northern station,
 And how thermometers become fit tests
 of education.
 'Sound knowldge' says these cunning
 quacks, dwells only, on permission,
 With those to whom we grant a right
 to sell it by commission.'

Wakley hervond al weer snel zijn scherpe toon en was in 1836 nog altijd pessimistisch over zijn tijdsgewricht: 'never have quacks, quackish doctrines, and quack medicines, exercised a greater influence over the minds and bodies of the people of this country, than they exert at the present epoch' – en dat terwijl zijn 'fatality' was

'not exceeded by the cholera'. Wakley's diagnose was duidelijk: 'The source of the existing evil is to be found in the odious, the exclusive conduct of our rotten and contemptible medical corporations. The public saw their bloated, decaying carcasses: it was thus "scarcely surprising" that they resorted to quacks'.

De kwakzalverij bloeide op grote schaal ten tijde van Victoria's troonbestijging en een derde groep kwakzalvers vroeg Wakley's aandacht: de producenten van commercieel vervaardigde en aangeboden patentmedicijnen, gemaakt in fabrieken waar de inmiddels ontwikkelde pillendraaimachines op volle toeren draaiden tezamen met andere massaproductiemiddelen. James Morison, Thomas Holloway en Thomas Beecham werden succesvolle kapitalisten. In het begin van de twintigste eeuw publiceerde de British Medical Association boekjes waarin de inhoud en prijzen van deze geheimmiddelen werden bekend gemaakt (In ons land nam de VtdK deze taak op zich: daarin werd ook gewaarschuwd tegen de Holloway-middelen, die ook in ons land verkrijgbaar waren). Veelal bleken zij vooral nutteloos en maar zelden gevaarlijk te zijn. Vooral Morison's Vegetable Universal Pills riepen de woede van Wakley op en in 1836 opende de *Lancet* met alweer een casus uit zijn lijkschouwerspraktijk: 'Murder by Morison's pills'. Morisons propaganda bestond vooral uit zijn eigen ziektegeschiedenis waarin hij tevergeefs had aangeklopt bij vele medici, waarna hij tenslotte zichzelf genas. De boodschap was duidelijk: dokters waren nutteloos. Hij noemde zichzelf 'Hygeist' en richtte het *British College of Health* op, ging een tijdschrift uitgeven, *The Hygeian Journal*, en hij vertoonde messianistische trekken.

Een nieuwe ontwikkeling in diezelfde periode was de opkomst van een aantal echt alternatieve stromingen, die zich anders dan de oude kwakzalverij, die de geneeskunde veelal imiteerde, gingen afzetten tegen de reguliere geneeskunde: homeopathie, natuurgeneeskunde, hydropathie, medische botanie (wel genoemd naar Thomson of naar Coffin), phrenologie, mesmerisme, spiritualisme enzovoorts. Tussen al deze stromingen ontstonden ook vele dwarsverbindingen. Deze stromingen hadden een aanzienlijke aantrekkingskracht, ook op de hogere standen, en dat liep parallel met de populariteit van vegetarisme, geheelonthouding, de spaarbeweging, zelfopvoeding en verzet tegen de verplichte pokkenvaccinatie. Deze kwakzalverijen waren minder commercieel dan die van de grote ondernemers met hun massaproductie van geheimmiddelen. Medio de negentiende eeuw maakte wetgeving de positie van de

kwakzalverij steeds moeilijker: in 1858 ontstond het Medical Register, die kwakzalvers uitsloot, en in 1868 werd de Pharmacy Act van kracht, die de handel in geheimmiddelen bemoeilijkte. Beecham verzette de bakens en schakelde over op reguliere farmacie en het bedrijf bestaat nog steeds. De namen Holloway en Morison behoren definitief tot de geschiedschrijving van de 'Golden Age of Quackery' in het Engeland van de 'extended' negentiende eeuw.

Roy Porter • Bovenstaande wetenswaardigheden zijn ontleend aan hoofdstuk 8 ('Profession, fringe and quackery') van een bijzonder boek. Het is geschreven door wijlen de vermaarde Brits (medisch-)historicus Roy Porter (1946-2002), die in 2000 kwam met een nu ook rijk geïllustreerde bewerking van zijn uit 1989 daterende *Health for Sale: Quackery in England 1650-1850* en kreeg nu de titel *Quacks* mee. Het is een fascinerend en zeer erudiet verslag van twee eeuwen kwakzalverij in het Verenigd Koninkrijk, verteld op een wijze zoals alleen Porter dat kan doen. In zeer verzorgd Engels en met een overvloed aan fraaie citaten en anekdotes, gebaseerd op een bibliografie die tenminste 525 boeken omvat, schetst de voormalig hoogleraar-directeur van de *Academic Unit* van het *Wellcome Institute for the History of Medicine* een overtuigend en objectief beeld van de medische markt in die tijd. Overtuigend beschrijft hij de aanzienlijke mate van overeenkomst en overlap tussen de quacks (een term, die zo stelt hij al direct 'conveys neither blame nor praise') en de reguliere medici. Ook de laatsten maken zich menigmaal schuldig aan geldzucht en bedrog, terwijl sommige kwakzalvers innovatief en te goeder trouw waren. Zo citeert hij op p. 30 de beroemde anatomie-docent William Hunter, die zijn studenten vertelt hoe ze moeten handelen als ze ooit rijk willen worden. Porter is niet alleen medisch historicus en van hem verscheen postuum (hij overleed in maart 2002 op 55-jarige leeftijd plotseling, kort nadat hij zijn functie had neergelegd) in 2003 *Flesh in the age of reason*, waarin hij de transformatie van het mensbeeld tijdens de Verlichting behandelt in een boek van 574 pagina's. Zijn brede kennis stelde hem in staat om in de brei van anekdotes en individuen uit de beschreven periode toch nog een rode draad en ontwikkeling aan te wijzen in samenhang met individualisering, kapitalisme en andere sociologische categorieën. Hij plaatst aldus – min of meer overtuigend – deze ontwikkeling in een maatschappelijke context en sluit zich aan bij J.M. Adair, fervent kwakzalverijbestrijder uit Bath en auteur van een

boek over *Fashionable Disorders* (1790), die stelde dat de medical quackery een symptoom was van een veel verder gaande malaise: "In all departments of life, quackery prevails. Hence we have Imperial quacks, (as the present Emperor has experienced to his cost); legislative quacks, who tamper with political constitutions which they do not understand; philosophical, ethical, critical and religious quacks. What was special about Georgian medical quackery was that it had become utterly embroiled in the whirl of fashion, luxury, and 'artificial wants' - that syndrome of social sickness sketched in George Cheyne's *English Malady* (1733). When fashion is king, the distinctions between truth and falsehood dissolve away, language is destabilized, and medicine reduced to questions of taste, choice, opinion, and noise. In such circumstances, quackery was sanctioned by the assurance of 'Lady and Gentlemen doctors' that they knew best when it came to medicine, and that it was their right to select nostrums for treating others as well as themselves." (p. 179) En dat was natuurlijk rampzalig. De neiging om eigen dokter te spelen werd ook door Horace Walpole aan de kaak gesteld, maar boeken met titels als *The Family Physician* (1807), *The Poor Man's Medicine Chest* (1791), *Physick for Families* (1674), of *Domestic Medicine* (1769), *John Ounton's Athenian Mercury*, vaak geschreven door reguliere medici, gingen in grote hoeveelheden over de toonbank. Het meest invloedrijke was William Buchan's *Domestic Medicine*, dat voor het eerst in 1769 verscheen en dat bijna een eeuw in druk zou blijven (elke Schotse boerenwoning, zo werd gezegd, had een exemplaar van de bijbel en een exemplaar van Buchan). Zij moedigden volgens de critici slechts ingebeelde ziekten en hypochondrie aan.

Porters boek doet ons zeer verlangen naar een vergelijkbaar Nederland boek, dat helaas ontbreekt. De boeken van Drooglever Fortuyn ('Kwakzalverij, bijgeloof en geneeskunst', 1940) en van Van Andel ('Chirurgijns, vrije meesters, beunhazen en kwakzalvers. De chirurgijns-gilden en de practijk der heelkunde [1400-1800]', 1946) zijn oud, ze zijn zeer beknopt en onvergelijkbaar met Porters magnum opus. Inmiddels is er vanuit de volkskundig-historische kring rond Gijswijt-Hofstra een flink aantal capita selecta verschenen over klassieke kwakzalverij en over de receptie der homeopathie in ons land, terwijl de introductie van het dierlijk magnetisme door Vijselaar is beschreven: toch ontbreekt een totaal-overzicht over deze interessante zijde van de 'historia medicinae'. Dat die 'historia' tot medio de negentien-

de eeuw tezamen mag worden beschreven met die van de kwakzalverij daarvan heeft Porter mij kunnen overtuigen, daarna gaan beide sectoren, daarin verschilt Engeland niet van ons land, uiteen lopen en verdienen zij elk apart aandacht te krijgen.

De recensent van het *British Medical Journal* beoordeelde Porters Quacks als uitmuntend en wij sluiten ons daarbij volgaarne aan. Alleen al de talrijke deels in kleur weergegeven kwakzalversprenten maken het boek zijn prijs waard. Dat het boek enkele typografische slor-

digheden bevat, dat het onder een prent van een 'High German Doctor' vervolgens een Dutch doctor beschrijft (p.91) en dat het een schilderij van Jan Steen (p. 195) niet met zekerheid aan hem durft toe te schrijven: een kniesoor die daarop let. ●

R. Porter. Quacks: Fakers and Charlatans in English Medicine. Tempus, Stroud (UK). ISBN 0 7524 1776 2. 254 pagina's. € 48,- oude prijs. Bij Scheltema nu voor € 12,95.